

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ АПК В ЕКОНОМІЦІ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ

**НАКІСЬКО О.В., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ
ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

У статті розглянуто проблемні моменти формування методологічних підходів до механізму регулювання інноваційно-інвестиційного відтворення.

In article are considered problem-solving moments of the modern stage of the shaping methodological approaches to mechanism of regulation of the innovative and investment reproduction process.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні дослідження конкурентоспроможності підприємств демонструють, що витоки суперечностей соціально-економічних процесів лежать у сфері структурної недосконалості та технологічної відсталості української економіки [6].

Отже подальше реформування аграрної сфери має здійснюватись на тлі структурних зрушень в економіці у напрямку оволодіння сучасними інноваційними чинниками конкурентоспроможності.

Нагальна необхідність інноваційно-інвестиційного відтворення підприємств АПК в першу чергу вимагає дослідження особливостей інноваційно-інвестиційного процесу, його сутності, протиріч та механізмів регулювання на державному рівні, а також проблем реалізації на підприємстві. З іншого боку таке дослідження повинно враховувати специфічні особливості сільськогосподарського виробництва, основою якого є аграрні відносини. Сукупність цих двох складових, їх дихотомія утворює підстави для визначення методологічних підходів до побудови відповідних механізмів регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія управління інноваційно-інвестиційними процесами в економіці на сучасному етапі перебуває в фазі формування. Свої дослідження цій проблематиці присвячують В. Амбросов, В. Бакуменко, В. Геєць, В. Гриньова, Т. Маренич, Н. Нижник, В. Пономаренко, П. Саблук, Н. Статівка, В. Юрчишин. Разом з тим, проблеми методологічного забезпечення інноваційного розвитку АПК в науковій літературі розкриті недостатньо.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення сутності інновації в АПК, формування базових методологічних підходів до механізму регулювання інноваційного відтворення в АПК.

Виклад основного матеріалу. Специфічні особливості сільського господарства об'єктивно вимагають посилення ролі держави в регулюванні аграрного сектору. Необхідність такого регулювання витікає з наступного:

1) сільське господарство за своєю природою, обумовленою його біологічним характером, є відносно консервативною галуззю і не може швидко перебудовувати структуру і технологію виробництва;

2) попит на продовольчу сировину є малоеластичним;

3) на продовольчому ринку діють дві мало еластичні компоненти: попит і пропозиція на продовольство. При відносно невеликому їх коливанні ринкові сили самостійно можуть їх врівноважити через вільну ціну. Проте при значній зміні однієї з них ціни стають вкрай еластичними, швидко зростають чи падають;

4) проблема цінового паритету. Немонопольному аграрному ринку протистоять олігопольні структури першої сфери АПК та монопольні структури сфери переробки сільськогосподарської продукції;

5) сільське господарство є одночасно і галуззю виробництва і сферою життєдіяльності людей [8].

Слід враховувати також наявність декількох різнопланових сфер агропромислового комплексу як об'єкту регулювання з одного боку, а з іншого – складність і багатоплановість інноваційного процесу як такого, що передбачає певну кількість фаз та стадій у процесі відтворення.

Об'єктивною умовою інноваційно-інвестиційного відтворення є інвестиційний процес з притаманною йому характерною ознакою, яка забезпечує інноваційний напрямок використання інвестиційних ресурсів.

Виходячи з класифікації інвестицій за метою здійснення, вони поділяються на вкладення, що спрямовані на модернізацію та реконструкцію, заміну старого обладнання, створення нового виробництва, підтримку долі ринку, вихід на нові ринки тощо. При цьому мотивація інвестора може бути різноспрямованою: на підтримку і впровадження інновацій, нарощування капіталу, участь в управлінні чи пільгове оподаткування тощо [4].

Беручи до уваги ці дві ознаки класифікації слід зробити висновок, що попит на інновації виникає у процесі розширеного відтворення суспільного виробництва внаслідок мотивації суб'єкта господарювання, спрямованої на модернізацію і оновлення виробництва. Інновація трактується вченими досить широко у відповідності до предмета дослідження. В цьому контексті інновація розглядається як суспільно-технічний та економічний процес, за допомогою якого ідея чи винахід перетворюється в нові, кращі за своїми властивостями виробничі технології.

Сутність інновації вписується в поняття “інноваційний процес”, сутність якого полягає у господарському обігу об'єкта прав інтелектуальної власності з метою його комерціалізації або досягнення соціально-економічного ефекту.

Проблема втілення інновацій у матеріальному виробництві полягає у наявності відчутного лага часу між моментом початку реалізації інноваційного проекту та моментом отримання надприбутків, що лише потенційно можуть виникнути. Ця ситуація накладається на розрив у часі між моментом здійснення витрат та отриманням доходів у сільському господарстві і очевидно підсилює ризики його втлення. З іншого боку, з огляду на те, що сільське господарство на тлі складних перетворень пострадянського періоду на сучасному етапі все ще шукає свій шлях у темряві, фермери і селяни звикли працювати лише на грані виживання, тому важко говорити в цьому середовищі про будь-які новачки, впровадження яких вимагає відповідних ресурсів. Правильніше говорити лише про наявність природного економічного інтересу аграріїв до розширеного відтворення.

В науковій економічній літературі економічний інтерес є прагненням суб'єкта до максимізації корисності, що характеризується трансформацією потреб у цілі, а ресурсів і технологій – у засоби їх досягнення [10].

Економічний інтерес є реалізацією тих економічних відносин, у межах яких задовольняються економічні потреби, які забезпечують розширене відтворення суб'єкта – носія інтересу. У цьому розумінні економічний інтерес є притаманним державі, а процес його реалізації є складовою стратегічних напрямків її розвитку. Якщо виходити з того, що стратегічною метою суспільства є інноваційне оновлення сфери матеріального виробництва, то можна говорити про наявність специфічного державного економічного інтересу стосовно забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Конкурентоспроможність в літературі розглядається як здатність національної економіки до забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [2].

В процесі структурування економічних інтересів всередині суб'єкта управління виникає метаінтерес. За Д. Щербіною, метаінтерес – мотив, який спонукає суб'єкта не до взаємодії з конкретним контрагентом (на відміну від інтересу), а до залучення в існуючу на певній території та в певний момент часу систему взаємовідносин зв'язків [10].

Поняття “метаінтерес” походить від грецького “мета” – передбачення чогось конкретного, перехід з одного стану в інший, зацікавленість в якісному перетворенні об'єкта управління. Такий метаінтерес стосовно досягнення інноваційного характеру відтворення, на наш погляд, є невід'ємною характеристикою не лише сутності державного регулювання інноваційно-інвестиційного відтворення, а й управління підприємством, зокрема підприємством аграрної сфери. І задля того, аби домогтись інноваційної ознаки відтворення, держава у визначенні методів регулювання, створенні правової бази функціонування підприємств АПК, обранні напрямків бюджетної, податкової, кредитної політики керується таким метаінтересом.

Очевидним сьогодні є той факт, що без поступальної орієнтації аграрної реформи на реалізацію соціально-економічних інтересів селянства аграрна реформа неможлива. І тут мова йде не про протиставлення інтересів держави і селянина, а виключно про те, що державні інтереси в аграрному секторі економіки влада зможе реалізувати лише через реалізацію інтересів селянина [6, 9].

Внаслідок неефективної державної політики активізувалися міграційні процеси, особливо серед сільської молоді, що на сьогодні є головною причиною деградації українських сіл, знизився також рівень зайнятості сільського населення (тільки за період з 2004 до 2008 рр. чисельність осіб, зайнятих у сільському господарстві, знизилась на 16,9 %) [7].

На цьому тлі відбулася стрімка і катастрофічна деіндустріалізація сільського господарства. Основний капітал галузі знизився за період 1996-2005 р. в 1,7 рази, а сільськогосподарських підприємств – у 3 рази. За таких умов частка сільського господарства в основному капіталі економіки зменшилася з 24% до 6% за період з 1990 до 2005 рр. і продовжувала стрімко знижуватись, досягнувши у 2008 р. 3 відсотків.

Такі результати багато в чому викликані недотриманням Україною загальних норм і правил, застосовуваних у аграрних реформах розвинених країн, а саме суворе дотримання історичних, національних, демографічних і природних особливостей, а також специфіки розвитку АПК в різних регіонах країни. Конфлікт основних засад аграрної політики і ментальності українського соціуму найбільш яскраво характеризує той факт, що близько 50% фермерів і сільськогосподарських

працівників хотіли б, щоб їх діти виїхали з села, близько 15% хотіли б, щоб діти лишилися в селі, але займалися бізнесом замість фермерства.

На сьогодні очевидним є те, що механізми управління, які були створені в Україні за часів СРСР та в пострадянський період не враховували об'єктивних законів розвитку суспільства. Однією з причин є саме неврахування того, що люди діють у природному, предметно-культурному середовищі, в духовній сфері.

Визначаючи методологічні підходи до дослідження інновацій в сільському господарстві слід зазначити, що подальший розвиток АПК України безпосередньо пов'язаний з вдосконаленням державного регулювання аграрної сфери. Ігнорування особливого характеру сільського господарства як специфічної галузі, а також усунення держави від дієвої підтримки аграрної сфери – основна причина кризового стану підприємств АПК.

При цьому слід мати на увазі, що не можна зовнішнім впливом на складну систему здійснювати її докорінну перебудову. На думку А. Самарського та С. Курдюмова, психіка людини, економіка, природне середовище – найскладніші відкриті нелінійні системи й керувати ними “командними”, “адміністративними методами”, без огляду на структурування, що відбувається в них за їхніми власними законами, не вдасться.

Розглядаючи сьогодні інноваційний напрямок перетворення української економіки як об'єктивно необхідний на шляху досягнення конкурентоспроможності вітчизняного виробника у глобальному ринковому середовищі, слід зупинитись на негативних тенденціях, що склалися. За визначенням В. Гейця, впровадження змін економічної політики з 2005 р. супроводжується використанням ресурсів, успадкованих від минулого, а не створює нові ресурси розвитку.

За своєю природою інновації є елементом ринкового простору і не вписуються в процес “планомірного, пропорційного розвитку економіки”, оскільки тимчасово виводять економічну систему з рівноважного стану, змінюють її функціональні зв'язки, виступають у ролі певного дестабілізатора економічної системи. Для підприємств АПК момент дестабілізації утворює основну проблему та посилює суперечність між стабільністю та необхідністю розвитку. З плином часу інновація органічно вливається в середовище використання і економічна система має відновити свою здатність до функціонування без обмежень, що накладаються нововведеннями. Саме у подоланні суперечностей між функціонуванням і розвитком економічної системи полягає завдання ефективної інноваційної політики, а також вироблення ефективних механізмів регулювання відтворення в АПК.

Імовірність подолання успадкованого та накопиченого негативу як в інноваційній сфері, так і безпосередньо в сільському господарстві існує через побудову адаптивного функціонального механізму управління інноваційним процесом на підприємствах АПК, під яким в подальшому ми будемо розуміти механізм, який трансформує приховані резерви системи АПК у можливість, максимально розкриває її потенціал, мобілізує фактори, що є визначальними при формуванні сприятливого економічного клімату для підприємств АПК.

Ознакою інноваційного процесу є те, що його ефективність характеризується синергетичним ефектом, який виходить за межі підвищення результативності застосування тільки засобів виробництва. Саме пошук можливостей отримання синергетичних ефектів у розширеному відтворенні аграрного сектору є одним із завдань при формуванні механізму регулювання інноваційного відтворення підприємств АПК у процесі інноваційно-інвестиційної діяльності, адже синергетика увібрала в себе риси та методи нелінійного підходу до розвитку систем, який має місце в економіці інновацій та є його сучасною парадигмою. Знаковим для дослідження є той факт, що нелінійне збільшення ефективності системи за визначенням притаманне синергетиці, так само як інновації, тому синергетика є прийнятним методологічним підходом для визначення особливостей механізмів регулювання інноваційного відтворення різних сфер економіки. І в цьому сенсі дослідження може сформулювати нове визначення інновації, що стосується агропромислового комплексу, спираючись на його індивідуальні особливості.

Під інновацією в АПК можна розуміти результат у вигляді виготовленої інноваційної продукції, здобутий внаслідок об'єктивації синергетичних ефектів інноваційно-інвестиційного процесу та їх реалізації у організаційно-економічній системі управління розвитком сфер АПК. При цьому під об'єктивацією розуміємо перетворення потенційних можливостей інноваційно-інвестиційного процесу до нелінійного збільшення ефективності на реальні результати.

Механізм управління можна розглядати як засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямований на досягнення визначеної мети [3].

Нечіткість у формуванні цілей і завдань механізмів регулювання спричинила безсистемну і ненадійну підтримку агропромислового комплексу з боку держави, тому більшість підприємств сьогодні функціонують в умовах ручного управління.

Кожний механізм регулювання економіки в системній комплексності має доповнювати і розвивати попередній, а також впливати на наступний. Мова йде про систему механізмів регулювання,

де повинна існувати чітка їх ієрархія і узгодженість функцій. Аналіз діючих механізмів на думку В. Амбросова і Т. Маренич, свідчить про їх дублювання, безсистемність, а також функціональну непогодженість [1].

В економічній літературі механізм державного регулювання визначається як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи на підвищення ефективності функціонування економіки [5].

Висновки. Таким чином при формуванні механізму регулювання інноваційно-інвестиційного відтворення на підприємствах АПК слід виходити з наступних міркувань:

1) механізм як засіб розв'язання протиріч між стабільним розвитком економічної системи та необхідністю її інноваційного оновлення повинен впливати на фактори, від стану яких залежить набуття економічною системою АПК стабільного інноваційного стану після дестабілізації, викликаной інновацією, (під стабільним інноваційним станом розуміємо набуття інноваційним процесом незворотного плину);

2) механізм регулювання інноваційного відтворення в АПК при всій різноманітності засобів і об'єктів впливу повинен забезпечувати досягнення нелінійного збільшення ефективності, викликаного інновацією;

3) механізм регулювання інноваційного відтворення в АПК є ієрархічною системою функціонально узгоджених механізмів регулювання різних сфер АПК, які в сукупності досягають мети його якісного оновлення;

4) оскільки невід'ємним елементом АПК є аграрна сфера, при формуванні такого механізму слід виходити з природних особливостей сільського господарства як сфери життєдіяльності людей та особливої сфери матеріального виробництва.

Таким чином метою механізму регулювання інноваційно-інвестиційного відтворення в АПК є набуття економічною системою АПК стабільного інноваційного стану через нелінійне збільшення ефективності, викликане інновацією.

Перспективними напрямками досліджень у цьому напрямку є обґрунтування вибору об'єктів регулювання, на які слід здійснювати вплив для надання системі рівноважного руху та набуття відтворювальним процесом а АПК інноваційної якості.

Література.

1. Амбросов В. Механізм ефективного функціонування агроформувань / В. Амбросов, Т. Маренич // Економіка України. – № 6. – 2006. – С. 60-66.
2. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я. Б. Базилюк. – К. : – НІСД, 2002. – 132 с.
3. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у таблицях і схемах / [Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. Г. С. Одінцової]. – Х. : ХарРІ УАДУ, 2002. – 492 с.
4. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю / [Пономаренко В. С., Гриньова В. М., Лисиця Н. М. та ін.]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 179 с.
5. Коновалов В. М. Инновационная сага / В. М. Коновалов. – М. : ИД «Вильямс», 2005. – 224 с.
6. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: [моногр.]/ Л. І. Піддубна. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.
7. Сільське господарство України : стат. щоріч. за 2008 р. / за заг. кер. Ю.М. Остапчука ; Держкомстат України. – К., 2009. – 367 с.
8. Статівка Н.В. Продуктивність аграрного сектора економіки України: важелі державного впливу : [монографія] / Н. В. Статівка. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – 324 с.
9. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / за ред. Акад. УААН П.Т. Саблука та В.В. Юрчишина. – К.: ІАЕ, 1996. – 664 с.].
10. Щербіна Д. В. Закономірності формування та реалізації економічних інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 “Економічна теорія” / Д. В. Щербіна. – Донецьк, 2006 – С. 5.